

Canon deel 3: internationale en ontwikkelingseconomie

Internationale economie en ontwikkelingseconomie zijn twee deelgebieden van de algemene economie die nauw met elkaar verweven zijn. In tien vensters worden de ontwikkelingen op het gebied van de internationale handel en productie belicht, en verschillende factoren die van belang zijn voor economische ontwikkeling.

ARJAN LEJOUR

Programmaleider
bij het Centraal
Planbureau

CHARLES VAN MARREWIJK

Hoogleraar aan de
Universiteit Utrecht

EELKE DE JONG

Hoogleraar aan de
Radboud Universiteit
Nijmegen

1 SCHAALVORDELEN EN PRODUCTDIFFERENTIATIE LEIDEN TOT INTERNATIONALE HANDEL

De nieuwe handelstheorie uit de jaren tachtig van de vorige eeuw biedt een verklaring voor de opkomst van de intra-industriehandel, terwijl de oudere handelstheorieën alleen de handel in finale producten verklaarden op basis van verschillen in technologie en comparatieve voordelen. Veel goederen en diensten kunnen echter ook profiteren van schaalvoordelen in productie waardoor de gemiddelde prijs van het goed of dienst daalt naarmate de productie toeneemt. Daardoor is de wereldwijde productie van een goed op één plaats aantrekkelijker dan de lokale productie op veel verschillende plaatsen. Hierdoor nemen specialisatie en handel toe. Consumenten hebben een voorkeur voor verschillende variëteiten van een goed en daardoor exporteren bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk auto's naar elkaar zonder dat de condities in beide landen voor de productie van auto's veel van elkaar verschillen. Paul Krugman heeft voor de ontwikkeling van deze theorie en het volgende onderwerp in 2008 de Nobelprijs voor economie ontvangen.

Krugman, P. (1979) Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of International Economics*, 9(4), 469–479.

2 GEOGRAFISCHE ECONOMIE

Voortbouwend op de nieuwe handelstheorie creëerde Paul Krugman ook een nieuwe economische geografie, beter gekenmerkt als geografische economie. De kern van zijn bijdrage hier is het toevoegen van regionale of internationale factormobiliteit aan het nieuwe handelsmodel waardoor de economische omvang van een bepaalde locatie endogeen bepaald kan worden. Bij hoge transport- of interactiekosten vindt spreiding van economische activiteit plaats. Bij lage interactiekosten kunnen afgelegen gebieden relatief efficiënt vanuit een economisch centrum bediend worden. De voordelen van agglomeratie zijn dan zo groot dat spontaan een centrumperiferiestructuur ontstaat. Soortgelijke structuren zijn later ook gebaseerd op modellen met mobiliteit van hooggeschoolde arbeiders en zelfs met intermediaire goederen zonder gebruik te maken van factormobiliteit. In alle gevallen is het empirische belang van deze literatuur, die stedenvorming en toenemende clustering van economische activiteit kan verklaren, zeer groot, wat dan ook een belangrijke tweede reden was om de Nobelprijs voor de Economie in 2008 aan Krug-

man toe te kennen. Deze literatuur vormt ook de belangrijkste bouwstenen voor een groot aantal beleidsgerichte toepassingen, variërend van gemeenteniveau tot Wereldbank.

Krugman, P.R. (1991) Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.

Krugman, P.R. en A.J. Venables (1995) Globalization and the inequality of nations. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 857–880.

Forslid, R. en G. Ottaviano (2003) An analytically solvable core-periphery model. *Journal of Economic Geography*, 3(1), 229–240.

3 MULTINATIONALS DOMINEREN DE HANDELSSTROMEN

De standaardhandelstheorieën gaan over het algemeen uit van een representatief bedrijf, maar de internationale handelsdata op bedrijfsniveau tonen dat vooral de grote bedrijven exporteren en importeren. Bernard en Jensen hebben laten zien dat vijf procent van de Amerikaanse exporterende bedrijven verantwoordelijk is voor het grootste gedeelte van de handel. In Nederland is vijf procent van de bedrijven verantwoordelijk voor 73 procent van de handel. Correlatie zegt echter nog niets over causaliteit. Melitz heeft een causale verklaring voor deze correlatie gegeven. Markttoegang gaat gepaard met verzonken kosten die op elke exportmarkt opnieuw gemaakt moeten worden. Alleen de meer productieve (en grote) bedrijven hebben voldoende middelen om die kosten te financieren. De markttoetredingskosten zijn over het algemeen hoger naarmate een land verder weg is, een kleinere markt heeft en douaneprocedures tijdrovender zijn. Empirisch onderzoek voor veel ontwikkelde landen suggereert dat er sprake is van de zelfselectie die Melitz suggereert: de meer productieve bedrijven gaan exporteren. Onderzoek voor ontwikkelingslanden heeft echter laten zien dat exporterende bedrijven productiever worden als ze exporteren, omdat ze leren van de internationale markt.

Bernard, A.B. en J.B. Jensen (1999) Exceptional exporter performance: cause, effect, or both? *Journal of International Economics*, 47(1), 1–27.

Melitz, M.J. (2003) The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.

4 VOORDELEN VAN HANDEL

De voordelen die te behalen zijn met internationale handel hangen af van de structuur van het onderliggende economische model. In de klassieke benadering gebaseerd op technologieverschillen is het beter om goederen die een ander land relatief voordeliger kunnen maken te importeren in ruil voor producten die wij relatief voordeliger kunnen maken, waardoor de totale consumptie kan stijgen. Verschillen in relatieve factor-overvoedigheid geven ook aanleiding tot dit type handelsvoordeel. Tot slot biedt de heterogeniteitsliteratuur een nieuw handelsvoordeel: de toenemende concurrentie door internationale handel verdrijft inefficiënte bedrijven uit de markt en doet vooral de productie van de meest efficiënte bedrijven toenemen. Als gevolg hiervan neemt de

gemiddelde productiviteit toe, leidend tot een algemene welvaartswinst. Al deze voordelen hebben landen ertoe aangezet hun handelsbelemmeringen te verlagen. De importtarieven zijn fors teruggedrongen. De tarieven waren gemiddeld twintig tot dertig procent van de handelswaarde in 1947 en zijn gedaald tot vier procent in 2007 voor de industriële sectoren in de OESO-landen. Daarnaast hebben veel landen regionale handelsakkoorden afgesloten waarbij geen importtarieven meer gegeven worden, zie bijvoorbeeld de interne markt van de EU.

5 DE FRAGMENTATIE VAN PRODUCTIE

In de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam de handel in intermediaire producten op. Deze is nu goed voor de helft van alle handel. Productieprocessen vinden vaak niet meer op één locatie plaats, maar worden opgeknipt over verschillende internationale locaties waarbij bedrijven profiteren van kostenvoordelen, kwaliteit en variëteiten van intermediaire leveringen. De sterk dalende transport- en communicatiekosten, mede als gevolg van de ICT-ontwikkelingen, en het verminderen van internationale investerings- en handelsbelemmeringen hebben hier sterk aan bijgedragen. Dat heeft niet alleen geleid tot internationale intermediaire leveringen van goederen, maar ook van zakelijke diensten. Dit wordt als een tweede fase in de fragmentatie van productieprocessen gezien en ook wel handel in taken genoemd, waarbij de inhoud van taken wordt geanalyseerd om de gebondenheid van taken aan locaties te bepalen. Een groter gedeelte van de economie heeft te maken met internationale concurrentie: ook taken van hoog- en laagopgeleide werknemers in de dienstensector kunnen naar andere landen overgeheveld worden of uit andere landen aangetrokken worden. Een ander gevolg is dat de toegevoegde waarde van een euro export steeds kleiner wordt omdat het binnenlandse geproduceerde aandeel krimpt. Karakteristiek hiervoor is de sterke toename van wederexport in Nederland.

Grossman, G. en E. Rossi-Hansberg (2008) Trading tasks: a simple theory of offshoring. *American Economic Review*, 98(5), 1978–1997.

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

6 KAPITAALLIBERALISATIE EN ECONOMISCHE ONTWIKKELING

In hoeverre buitenlands kapitaal kan bijdragen aan economische groei is een controversiële vraag. Argumenten vóór kapitaalliberalisatie zijn: buitenlands kapitaal geeft meer mogelijkheden investeringen te financieren en consumptie over de tijd uit te smeren. Bovendien gaat de instroom van buitenlands kapitaal vaak gepaard met kennisoverdracht en eisen buitenlandse investeerders van de overheid een verbetering van de regelgeving, zodat ze indirect aanzetten tot een stabiel macro-economisch beleid. Argumenten tegen kapitaalliberalisatie zijn: de instroom van kapitaal kan naar niet-productieve sectoren zoals onroerend goed gaan, de waarde van de munt kan stijgen waardoor de concurrentiekracht vermindert, en het kan gemakkelijk teruggetrokken worden. De *sequencing*-theorie pleit voor het geleidelijk vrijgeven van het internationale kapitaalverkeer. Het tempo dient in overeenstemming te zijn met macro-economische ontwikkelingen en binnenlandse regelgeving en toezicht op financiële markten. Een recente studie van Prasad *et al.* laat zien dat de voordelen van kapitaalliberalisatie overheersen in de ontwikkelde landen. Binnen de ontwikkelingslanden is de groei echter het snelst als er weinig beroep is gedaan op buitenlands kapitaal. In deze landen zijn er vaak te weinig investeringsmogelijkheden waardoor toestromend kapitaal tot een dure munt leidt die de exportindustrie benadeelt. Hierdoor – en door de financiële crisis in de jaren negentig en de huidige kredietcrisis – is het Internationaal Monetair Fonds minder sceptisch geworden over het instellen van beperkingen op het kapitaalverkeer.

Prasad, E.S., R.G. Rajan en A. Subramanian (2007) Foreign capital and economic growth. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 153–230.

7 DEMOGRAFIE EN ONTWIKKELING

Onderzoek naar de verschillen in economische ontwikkeling tussen landen heeft lange tijd nauwelijks naar demografische factoren gekeken. Dit veranderde in de jaren negentig; onder andere Bloom en Williamson benadrukten de rol van demografische transitie en het belang van de afhankelijkheidsratio, de verhouding tussen de afhankelijke bevolking (jongeren en ouderen) ten opzichte van de bevolking in de werkzame fase van het leven. Bij dit onderzoek spelen ook tal van andere factoren een rol, zoals gezondheid, levensverwachting en investeringen in onderwijs. Figuur 1 laat zien dat de opkomst van China sinds 1978 samenvalt met een sterke daling van de afhankelijkheidsratio. Het demografisch 'dividend' van China is nu op zijn hoogtepunt en zal de komende decennia sterk dalen. De Nederlandse positie zit tussen Japan en China in, met een verwachte stabilisatie van de afhankelijkheidsratio vanaf 2040. Het meest opvallend is de positie van Afrika dat zich economisch voorspoedig begint te ontwikkelen en voor zijn ontwikkeling gebruik kan maken van zijn eigen substantiële demografische dividend, mits uiteraard gekoppeld aan de noodzakelijke overige institutionele voorwaarden.

Bloom, D.E. en J.G. Williamson (1998) Demographic transitions and economic miracles in emerging Asia. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 419–455.

8 INSTITUTIES EN ECONOMISCHE ONTWIKKELING

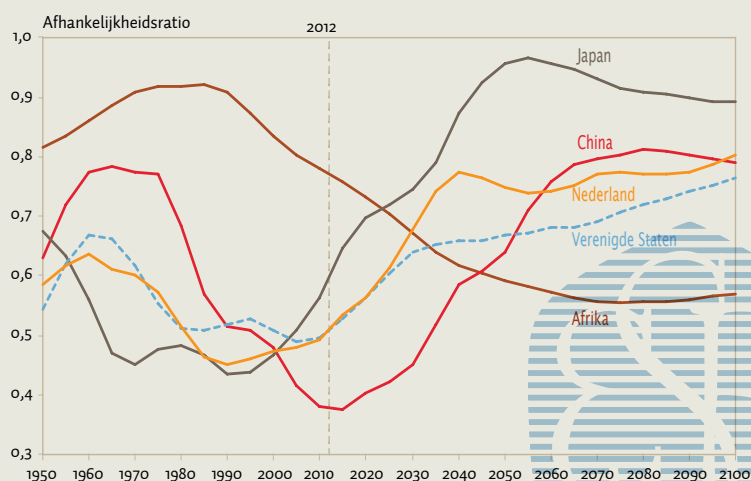
Economische groei komt tot stand doordat mensen activiteiten ontplooiën en hiervan grotendeels zelf de vruchten kunnen plukken. In rijke landen kan iemand geld lenen met bijvoorbeeld een huis als onderpand. Dit vereist registratie van het eigendom en de mogelijkheid om actie af te dwingen bij falen. Daar zijn stabiele instituties voor nodig, zoals regelgeving over eigendomsrechten. Zo pleit de ontwikkelings-econoom Hernando de Soto in zijn programma voor ontwikkelingslanden voor het opzetten van een kadaster en vaststellen van eigendomsrechten. Dit geeft armen toegang tot krediet en de mogelijkheid een bedrijf te beginnen. Verder is het van belang dat wetgeving en wetshandhaving de burgers beschermen tegen elkaar en tegen een corrupte regering. Studies naar de invloed van instituties op economische groei komen niet tot een eenduidig resultaat. Volgens Glaeser *et al.* is er vooral een verband wanneer rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat instituties endogeen zijn: dan blijkt vaak dat groei tot betere instituties leidt. Casestudy's ondersteunen de stelling dat goede instituties op zich nog niet tot een beter resultaat leiden.

Glaeser, E.L., R. La Porte en A. Schleifer (2004) Do institutions cause growth? *Journal of Economic Growth*, 9(3), 271–303.

Rodrik, D., A. Subramanian en F. Trebbi (2004) Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9(2), 131–165.

Demografische transitie op basis van afhankelijke bevolkingsratio

FIGUUR 1

Bron: UN population division 2010 revision data

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

9 ARMOEDE EN INKOMENSONGELIJKHEID

De analyse van armoede en veranderingen in de mate van inkomensongelijkheid vormt een stabiel bestanddeel van de onderzoeksagenda. Empirisch onderzoek richtte zich lang op verschillende vormen van convergentie of divergentie tussen landen met wisselende uitkomsten. Ander onderzoek richtte zich op landen als integraal geheel en op variantiemaatstaven en concludeerde dat er sprake is van een toenemende globale inkomensongelijkheid. Baanbrekend werk van Xavier Sala-i-Martin die een adequaat overzicht van de evolutie van de verdeling van het totale wereldinkomen gaf, bracht hier verandering in. Door diverse maatstaven van inkomensongelijkheid binnen landen te combineren met informatie over de inkomensontwikkelingen in die landen komt die totale verdeling tot stand. De analyse daarvan toont dan aan dat volgens allerlei verschillende maatstaven de globale inkomensongelijkheid is gedaald sinds ongeveer 1980. Tevens is het aantal mensen onder een bepaalde armoedegrens (1 dollar per dag of vergelijkbare maatstaven) sterk gedaald. Een en ander is niet uitsluitend, maar wel in sterke mate, aan de opkomst van China te danken. Desalniettemin blijft de totale mate van inkomensongelijkheid in historisch perspectief nog steeds uitermate hoog.

Sala-i-Martin, X. (2006) The world distribution of income: falling poverty... and convergence, period. *Quarterly Journal of Economics*, 121(2), 351–397.

ten is onderwerp van kritiek. Een ander probleem is dat openheid niet alleen het gevolg is van lage importtarieven, maar ook van de hoogte van de wisselkoers, monetair en budgettair beleid, instituties (voor de markt, handel en overheid) en bureaucratie. Vooral Rodriguez en Rodrik benadrukken dat lage invoertarieven niet standaard leiden tot een hogere economische groei in ontwikkelingslanden, maar dat de kwaliteit van instituties cruciaal is. Desondanks zijn de meeste economen ervan overtuigd dat lagere invoertarieven kunnen bijdragen aan een betere toegang van ontwikkelingslanden tot de internationale markten en vice versa, en daarbij aan de economische groei in deze landen.

Frankel, J.A. en D. Romer (1999) Does trade cause growth. *American Economic Review*, 89(3), 379–399.

Rodriguez, F. en D. Rodrik (2000) Trade policy and economic growth: a sceptic's guide to the cross-national evidence. In: Bernanke, B. en K.S. Rogoff (red.) *Macroeconomics annual 2000*. Cambridge: MIT Press.

10 OPENHEID EN ECONOMISCHE GROEI

Leiden de voordelen van handel ook tot een hogere productiviteit en economische groei? De productiviteit kan stijgen doordat landen arbeid en kapitaal efficiënter in kunnen zetten en nieuwe kennis en technologie importeren. Veel empirisch onderzoek laat zien dat openheid een positief effect heeft op economische groei. Frankel en Romer gebruiken instrumentele variabelen om de causale relatie vast te stellen, maar de keuze van de instrumen-

ESB canon van de economie

- Onderwijseconomie ◇ Monetaire economie ◇ Internationale en ontwikkelingseconomie
 ◇ Energie & Milieu ◇ Woningmarkt ◇ Ondernemerschap & Innovatie ◇ Gezondheidszorg ◇ Gedrag ◇ Pensioenen
 ◇ Personeel & Organisatie ◇ Arbeidsmarkt ◇ Financiële markten ◇ Openbare financiën ◇ Sociale zekerheid
 ◇ Marktordening ◇ Governance ◇ Geschiedenis & Denken ◇ Ruimtelijk ◇ Groei & Conjunctuur ◇ Marketing

VOIGENDE KEER IN DE ESB CANON VAN DE ECONOMIE: **WONINGMARKT**

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.